

IDEALUL INTEGRĂRII CULTURALE EUROPENE ÎN PREOCUPĂRILE LINGVISTICE ALE ȘCOLII ARDELENE

Victor V. GRECU

Idealul integrării culturale la nivel european, alături de conștiința autohtonă a romanității și prin aceasta, a identității etnice, condensat în gândirea cărturarilor din veacurile anterioare și vehiculat în cărțile bisericești, și prin erudiția cronicarilor, își găsește o primă manifestare plenară și formulare lapidară, imperativă, în preocupările corifeilor Școlii Ardelene¹, care, în pofida percepției eronate perpetuate comod până acum și împotriva realității inexpugnabile, nu a reprezentat, după cum am mai avut prilejul să arătăm, și nu reprezintă o mișcare ideologică regională, „ardeleană”, limitată la spațiul transilvan, ci este un *fenomen general românesc*, avându-și exponenți pe întreg cuprinsul teritoriului etno-lingvistic românesc, a cărei emulație ideologică de un patos și o demnitate greu de egalat și ale cărei preocupări, inițiative și acțiuni aveau în vedere întotdeauna și cuprindeau pe toți românii, în ofensiva generală, comună pentru emancipare națională și integrare în ritmul civilizației europene.

Corifeii Școlii Ardelene² fac din romanitatea poporului și latinitatea limbii postulatele cardinale ale luptei lor. În gândirea acestora istoria și limba constituiau științe naționale, erau primele chemate, nesocotind granițele, să întruchipeze însăși

¹ Victor V. Grecu, *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*, Timișoara, Editura Facla, 1973, p. 98-100; 113-135.

² *Ibidem*, p. 24-26.

ființa neamului, să releve identitatea, unitatea lui, tocmai unitatea națională care nu putea fi altfel afirmată. De aceea cultivarea și unificarea limbii sunt privite ca un act patriotic, de progres cultural, de renaștere românească, întru „iubirea neamului și cinstirea nației”³. În această epocă a istoricilor și gramaticienilor, latinitatea devenise dogmă în gramatică așa cum romanitatea era dogmă în istorie, unitatea limbii și poporului fiind ghicită în idealul latin consecvent și unitar de odinioară. Preocupările consacrate satisfacerii dezideratelor menționate sunt însuflețite de încrederea nelimitată în perspectivele împlinirii acestora, în *Scurte observații asupra Bucovinei* Ion Budai Deleanu fiind convins că „Limba moldovenească și, în genere, română, are toate calitățile pentru a deveni cu timpul egală în cultură cu cea italiană dacă oameni iscusiți se vor ocupa de ea”⁴. Idealul integrării culturale la nivel european, făurit și promovat cu ardoare de toți corifeii Școlii Ardelene, având mobiluri patriotice, adaugă preocupărilor și acțiunilor acestora o dimensiune complementară, prin care câștigă în dimensiuni și perspective.

Produs al realităților istorico-politice, revendicat de stadiul evoluției civilizației românești și stimulat de reverberațiile iluminismului european în spațiul românesc⁵, idealul integrării culturale europene cunoaște o primă manifestare și concretizare în tendința de raportare permanentă la stadiul culturii europene, cu care învățații fac frecvente comparații.

La procesul integrării culturale la nivel european contribuia și progresul limbii și, prin intermediul ei, al culturii, ca principal

³ *Ibidem*, p. 34-35.

⁴ Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, București, Editura Științifică, 1970, p. 39.

⁵ Adriano Marino, *Ilumiștiții români și problema cultivării limbii*, în *Limba română*, XIII, 1964, nr.5, p. 469-477.

vehicul și factor propulsiv al acesteia, ele fiind menite să sprijine integrarea românilor în cultura europeană. În efortul masiv și unitar, de mai bine de un secol, consacrat celor două imperative primordiale, *cultivarea și unificarea limbii literare*⁶, a căruia tensiune și incadescență au cunoscut apogeul la jumătatea secolului al XIX-lea⁷, declanșând „războiul limbilor”, cum sugestiv l-a numit G. Bariț⁸, raportarea stării limbii noastre la stadiul altor limbi europene, luate ca termen de comparație sau ca model, este comună la învățații vremii, în conștiința cărora reprezenta un act de iluminism patriotic. Unitatea și cultivarea limbii depășesc granițele naționale, devin probleme de prestigiu internațional, fiind gândite și apreciate pe coordonate europene, ceea ce sporea valoarea exemplului.

Încă la 1808, Programul-Manifest al „Societății pentru cultivarea limbii române”, aparținând lui Constantin Diaconovici Loga⁹, autorul *Gramaticii românești* proclama că opera, generală și comună, de emancipare culturală și științifică, cu toate implicațiile ei în viața social-politică și propășirea națiunii, este condiționată de cultivarea limbii – rațiunea urzirii Societății – pentru ridicarea ei la nivelul limbilor romanice europene și pentru „înălțarea nației noastre...”, „câștigându-ne astfel vază și merite”, după cum preconiza apelul: „Noi să facem ce ni stă cu putință, să ne silim să câștigăm neamului nostru merite și vază

⁶ Victor V. Grecu, *Necesitatea și menirea Academiei în gândirea și preocupările intelectualilor transilvăneni din secolul trecut*, în *Academia Română, Memoriile secției de Științe Istorice*, seria a IV-a, tom VII, 1983, p.67-86.

⁷ Victor V. Grecu, *Unitatea limbii și unitatea națională în Transilvania în secolul trecut*, în *Ziridiva* (Arad), vol.VII, 1977,p.97-117.

⁸ G. Bariț, *Războiul limbilor*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XVIII, 1855, nr.17, p.80.

⁹ Zenovie Picișanu, *O veche societate pentru cultivarea limbii române*, în *Revista istorică*, VII, 1921, nr.4-6, p.129.

cît mai mare, cultivîndu-ne limba și răspîndind științele”... „cu ajutorul lexiconului, a gramaticii, ale căror cărți, ce sunt de lipsă, se va poli [polei-poleire] limba noastră cea românească”, la care se poate ajunge „un lexicon curat românesc făcînd”... „contribuind foarte mult ca limba noastră să fie iubită de alții, cari ar vedea că limba română e potrivită să devină o limbă generală, cum au fost în vechime limbile greacă și latină, sau cum sunt astăzi limbile italiană și franceză”¹⁰, încheind cu convingerea tonificatoare că „putem fi mândri și fericiți că... totuși limba noastră va stăpîni odată în țara asta”.

Aceeași vibrantă dorință patriotică o exprimă, în scrisoarea din 14 octombrie 1814, către episcopul Samuil Vulcan, Ioan Corneli, coautor al *Lexiconului de la Buda*, 1825, atribuindu-i aceeași dublă menire, „a îmbogăți limba și a lumina nația noastră, carea întru exprimarea unor lucruri e săracă și lipsită de termeni expresivi”¹¹.

La 1816, Petru Maior recomanda poporului *modelul european*, în aceeași dorință a integrării culturale: „înțelepțește te vei îndemna, *aprints de dragostea poporului tău* (s.n.), a îmbogăți dialecta Patriei tale, precum toate neamurile Europei astăzi se nevoiesc nu numai a-și curăța limba sa, a o netezi și a o poli, ci și la acea culme de deplinire a o înălța, cît să o facă de ajuns avută spre împărtășirea tuturor științelor iubitorilor de învățatură oamenilor săi”¹². În această operație, anticipînd pe marii romaniști de mai târziu, el propovăduia reconstituirea modelului unitar inițial, după care să se orienteze acțiunea de purificare a limbii în vederea unificării și cultivării ei. „El crede că compararea formelor păstrate în limbile romanice ar permite să

¹⁰ *Ibidem*, p. 230, 133-134.

¹¹ *Documente prețioase*, în „Unirea”, (Blaj), X, 1900, nr.38, p. 314.

¹² Petru Maior, *Învățătură pentru ferirea și doftoriia boalelor ce se încing prin țară*, Buda, 1816, p.130.

restabilim fizionomia limbii din care derivă toate celelalte”¹³, și care trebuia să servească drept unitate de referință pentru ridicarea limbii la nivelul surorilor ei romanice europene. Atestarea progreselor înregistrate în evoluția celorlalte limbi, la care raportează starea limbii noastre, îi prilejuiește lui Vasile Gergely de Csokotics, trei ani mai târziu, o amară constatare: „Cunoscut lucru este cum că mai toate națiunile Europei ș-au îndreptat și cultivat limbile sale. A noastră iar au rămas neprelucrată și serecuță”. Ea motivează și amplifică apelul patetic adresat compatrioților: „Așadar, să nu fim leneși a îndrepta, înmulți și togmi limba noastră cea veche românească și [să] nu ne lăsăm mai înapoi decât toate națiunile Europei” (!) și sesizând, cu remarcabilă intuiție, relația limbă-cultură¹⁴ își exprimă convingerea că prin cultivarea limbii se va dezvolta și „cultura națiunii cea dinlăuntru”¹⁵.

Modelul celorlalte limbi europene, mai cu seamă al limbilor romanice, este promovat cu consecvență, în aspirația de a ajunge la nivelul acestora. În atare perspectivă, cu optimismul lui, Ion Budai Deleanu își exprimă credința că, numai prin cultivarea ei, „limba română are toate calitățile pentru a deveni cu timpul o limbă egală în cultură cu cea italiană, dacă oamenii iscusiți se vor ocupa de ea”¹⁶. Spiritul de emulație european în materie de limbă și exemplul altor limbi, este un stimulent puternic care

¹³ Dimitrie Popovici, *La littérature roumaine à l'époque de la Lumières*, Sibiu, 1945, p. 255.

¹⁴ Vezi: Doina David, *Limbă și cultură*, Timișoara, Editura Facla, 1982.

¹⁵ Vasile Gergely de Csokotics, *Omul de lume*, Viena, 1829, p. 75-76; și I. Breazu, *Lupta românilor din Transilvania pentru limbă*, Sibiu, 1943, p. 16-18.

¹⁶ Ion Budai Deleanu, *Scrieri lingvistice*, București, Editura Științifică, 1970, p. 39; Victor V. Grecu, *preocupările lui Ion Budai Deleanu pentru unificarea limbii literare*, în *Limbă și literatură*, București, vol. 27, 1970, p. 152-157.

amplifică interesul și dinamizează eforturile, iar Budai Deleanu recunoaște acest mobil în preocupările sale lexicografice: „Văzînd că toate neamurile Europei au demult acum lexicoanele sale, numai la neamul nostru lipsește o carte ce se poate zice spița cea dintîi a culturii, mă simțeam răpit cu totul spre acest scopos înalt”¹⁷. Intuind relația dezvoltării limbii cu evoluția culturii, el arată că numai prin cultură poporul român își va cuceri prestigiul în rîndul națiunilor europene civilizate, ceea ce reprezenta dorința unanimă: „Neamul românesc face în Dacia o națiune de frunte, dintru mai multe milioane alcătuită, care nu dorește altă, numa ca prin o mai mare cultură să să poată apropia de cealalte neamuri politicite a Europii”¹⁸.

În concepția învățaților Școlii Ardelene, limba și cultura, ca și istoria, dobîndeau un deosebit caracter *militant*¹⁹; ele „deschideau poporului român orizontul larg al întreg neamului românesc... anticipau asupra viitoarei unități naționale”²⁰. Sudura dintre limbă și istorie, interdependența dintre limbă și națiune își au originea în gîndirea Școlii Ardelene. Istoria, limba și cultura deveniseră astfel științe naționale și arme de luptă. Acestea constituiau instrumentele principale de afirmare a unității naționale și culturale²¹, menite să asigure integrarea românilor în cultura europeană.

Toți reprezentanții Școlii Ardelene au fost conștienți că cea mai acută problemă a timpului lor era instruirea, cultivarea

¹⁷ Elena Stîngaciu, *Prefața la lexiconul românesc-nemțesc*, în *Limba română*, IX, 1960, nr.2, p.37.

¹⁸ Ion Budai Deleanu, *op. cit.*, p. 188.

¹⁹ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Științifică, 1967, p. 470.

²⁰ Dimitrie Macrea, *Studii de lingvistică română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p.66.

²¹ Werner Bahner, *Das Sprach-und Geschichtsbewusstsein in der Rumänischen Literatur von 1780-1880*, Akademie – Verlag-Berlin, 1967, p.38.

poporului, ce se putea realiza, în mare măsură, numai prin cultivarea limbii române²². În această perioadă cultura se dezvoltă sub semnul romanității, ridicată la rangul de dogmă în istorie, așa cum „latinitatea era dogmă în gramatică”²³. Întoarcerea la „original” avea o semnificație pur teoretică, determinată de lupta pentru recunoașterea drepturilor istorice ale națiunii române. Ei au fost mai mult teoreticieni decât practicieni ai ideii latiniste²⁴, în practică, nu s-au gândit niciodată să modifice limba și pentru realitatea faptului că aplicarea unei terapeutici purificatoare, oricât de moderate, era mult mai dificilă decât întemeierea ei teoretică²⁵. Cultivarea și unificarea limbii și, prin aceasta, propășirea culturii, reprezentau un act de afirmare națională, de progres cultural, de renaștere românească²⁶, de emancipare la nivelul civilizației europene. Idealul integrării culturale pe plan european, specific iluminismului românesc constituie caracteristica esențială a preocupărilor legate de realizarea imperativelor respective. La aceasta se alătură, apoi, patriotismul; ele erau izvorâte din mobiluri patriotice, însemnau, cum o afirmă plenar toți învățații, un act patriotic, fiind privite ca o virtute patriotică²⁷. Patriotismul adaugă acestor preocupări o dimensiune complementară, de o impresionantă forță coercitivă, mobilizatoare.

²² Aron Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, ed. a II-a, Iași, 1894, p. 251.

²³ Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania, în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Științifică, 1966, p. 132.

²⁴ Mario Ruffini, *La scuola latinista romana (1870-1871). Studio storico-filologico*, Roma, 1941, p. 99, 153.

²⁵ Victor V. Grecu, *Originea, esența și funcțiile purismului Școlii Ardelene*, în *Buletin Științific* (Baia Mare), seria A, IV, 1972, p. 55-67.

²⁶ Adrian Marino, *op. cit.*, p.469.

²⁷ Victor V. Grecu, *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 72-91.

Reprezentînd un imperativ fundamental în zestrea ideologică și preocupările energice ale Școlii Ardelene, ca și cel al romanității, identității și unității naționale, idealul integrării culturale la nivel european va fi însușit de generația revoluției și a primei uniri și potențat în noul climat istorico-politic, devenind una din coloanele de susținere a operei de renaștere națională.

Contribuind la progresul culturii noastre, preocupările pentru dezvoltarea limbii aveau o finalitate mult mai îndepărtată. Ele erau menite să sprijine integrarea românilor în cultura europeană. Ion Budai Deleanu, intuind un mare adevăr, a arătat că numai prin cultură poporul român își va cuceri prestigiu în rândul națiunilor europene civilizate, ceea ce constituia o dorință unanimă și primordială: „Neamul românesc custă și face în Dacia o națiune de frunte dintru mai multe milioane alcătuită, care nu dorește altă, numai ca prin o mai mare cultură să să poată apropia de celelalte neamuri politice a Europei”²⁸. La procesul integrării culturale la nivel european contribuia și progresul limbii. O perspectivă ce subordona eforturile în domeniul limbii și condiționa orientarea acestora. Cultivarea și unificarea limbii prin intermediul lucrărilor normative respective nu era altceva decît aspectul lingvistic al „luminării”, care reprezenta mijlocul de bază al emancipării naționale, la nivelul civilizației europene, sub toate aspectele.

Preocuparea pentru unitatea limbii se întemeia pe încrederea și optimismul în virtuțile și perspectivele limbii noastre. Toți autorii sunt convinși de calitățile limbii. Reprezentativă pentru caracterizarea mentalității întregii generații este, în această privință, convingerea lui I Budai-Deleanu, citată anterior, exprimată în *Scurte observații asupra Bucovinei*, că „limba română are toate calitățile, pentru a deveni cu timpul o limbă egală în

²⁸ Ion Budai Deleanu, *Scrieri lingvistice*, București, Editura Științifică, 1970, p. 188.

cultură cu cea italiană, dacă oameni iscusiți se vor ocupa de ea²⁹. Asemenea convingeri stimulează interesul cărturarilor și potențează străduințele lor de a contribui la propășirea limbii³⁰.

Discuțiile privind unitatea limbii române literare pornesc de la constatarea comunității înțelegerii între vorbitori. În preocupările lor învățații Școlii Ardelene sunt conștienți și subliniază faptul că românii se folosesc în comunicare de aceeași limbă, pe întreg teritoriul lingvistic. Unitatea limbii se reflectă diferit în conștiința acestora și este analizată și evidențiată sub diverse aspecte. La Petru Maior comunitatea înțelegerii prin intermediul aceleiași limbi, este o constatare pe cât de firească pe atât de prețioasă: „Românii, cei dincoace de Dunăre, toți se înțeleg laolaltă”³¹ Aceeași convingere o exprimă Gheorghe Șincai în prefața la ediția a doua din *Elementa*, vorbind de „neamul care se folosește de una și aceeași limbă”³².

Preocupările privind unitatea limbii române literare au cunoscut, în permanență, un orizont foarte larg. Cadrul preocupărilor nu a fost redus la limitele limbii noastre. Autorii au avut în vedere situația și preocupările similare din alte limbi, luându-le ca termen de comparație sau ca exemplu. Situarea discuțiilor în ansamblul eforturilor pe plan european și raportarea permanentă la ele, cu toate consecințele pozitive menționate, a caracterizat interesul Școlii Ardelene pentru unificarea și cultivarea limbii literare. Uneori optica respectivă genera adevărate complexe de inferioritate, dar în toate cazurile constituiau un suport și un

²⁹ *Ibidem*, p. 39.

³⁰ Victor V. Grecu, *Unificarea limbii literare în gândirea și preocupările Școlii Ardelene*, în *Studii și cercetări științifice* (Bacău), 1972, p. 89-101.

³¹ Petru Maior, *Disertație. Pentru începutul limbei românești în Istoria...* p. 307.

³² Gheorghe Șincai, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae emendata, facilitata, et in meliorem ordinem redacta per-*, Buda, 1805, p. 3.

stimulent convingător ce alimenta zelul preocupărilor. Puterea exemplului altor limbi a sporit pasiunea autorilor, luciditatea și incandescența argumentațiilor.

Ideile Școlii Ardelene s-au răspândit mobilizator pe întreaga arie a poporului nostru. Ele au contribuit la dezvoltarea conștiinței de sine a poporului³³, la consolidarea conștiinței naționale moderne, a conștiinței unității. Prin lupta începută de Inochentie Micu, consacrată și generalizată prin lucrările Școlii Ardelene, „inima a început a bate, spiritul a se lumina și a se ridica cunoștința de sine, – și porniră mulți la lucru pentru cultura națională”³⁴. Din culmea ce desparte secolul al XIX-lea de al XVIII-lea, arăta Papiu-Ilarian, „începură românii a reveni la conștiința de sine și ideea românismului de atunci reînvie”³⁵. Ideile vehiculate prin aceste discuții au ridicat poporul la înălțimea demnității pe care i-o dezvăluia originea și limba sa, l-au întărit în hotărârea și voința lui de emancipare socială și națională. Ele au avut o destinație politică precisă: „trezirea conștiinței naționale, afirmarea drepturilor poporului român, ridicarea prestigiului său prin demonstrarea latinității noastre”³⁶.

³³ D Prodan, *op. cit.*, p. 470

³⁴ Athanasie Marienescu, *Viața și operele lui Petru Maior*, București, 1883, p. 2.

³⁵ Al. Papiu-Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, București, 1869, p.2

³⁶ Adrian Marino, *op. cit.*, p. 469.